

Співець Надросся під небом Британії:

Андрій Легіт у статтях і дослідженнях

Він росте і з нього виростає справжній добрий поет

І. Багрянний

Усе краще з написаного поетом — це сповідь

тривожної, наче розчакнутої громом, душі,

перед майбутнім Землі, України, свого роду і народу

М. Сингаївський

Туманний Альбїон у різні часи надавав прихисток і можливості для творчих пошукань багатьом представникам українського письменства. Назвемо хоча б таких авторів, як Галя Мазуренко, Олекса Воропай, Богдан Бора (Борис Шкандрій), Микола Верес, Святомир Михайло Фостун, Олександр Де, Віра Смерека, Тоня Дем'янчук-Шалапай, Віра Річі... З Великою Британією пов'язав свою долю й відомий у діаспорі поет, перекладач, публіцист, літературознавець, педагог, громадський і політичний діяч Андрій Ворушило-Легіт (1916-2004).

Народившись у давньоукраїнському містечку Корсуні Київської губернії (тепер м. Корсунь-Шевченківський Черкаської області), письменник через усе своє багатотрудне життя проніс любов до рідної землі, до милого серцю Надросся. А судилося йому лише третину своєї долі пов'язати з батьківським краєм, решту ж узяла чужина. Тільки незадовго до смерті Андрій Легіт повернувся в Україну — вже вільну й незалежну. Тут, у Києві, 9 вересня 2004 року перестало битися його зболене серце.

З розлогих письменникових "Спогадів" [25-28], опублікованих у журналі "Визвольний шлях" (№ 11, 12 за 1999 р. ; № 1, 2 за 2000 р.) можемо почерпнути багатющу інформацію про його дитинство і юність, навчання в місцевих школах та здобуття професійної освіти в стінах Корсунського педагогічного технікуму (тепер Корсунське педучилище імені Т. Г. Шевченка) та Київського педагогічного інституту, про перші кроки на вчительській ниві та в царині літератури, про складні перипетії долі в період Другої світової війни (будні червоноармійця, вихід із оточення, педагогічна й газетярська праця за німецької окупації, участь в УНА), про поневіряння в австрійських, італійських та англійських таборах та кілька десятиліть вимушеної еміграції. Леготові мемуари проливають світло на витoki митцевої творчості, його літературно-естетичні погляди та громадянські позиції. Своєрідним віддзеркаленням мрій і прагнень письменника, гірких роздумів

над власною долею співця-скитальця та випробуваннями, що переслідували Україну, стали його ліричні книжки “За дротами” (1958), “Чим серце билось” (1974), “Вибрані поезії” (1990), “Калинові шуми” (1994), “Відлуння душі” (2004), як і численні публікації в періодиці (“Українські вісті”, “Шлях перемоги”, “Українська думка”, “Літературна Україна”, “Національна трибуна”, “Українське слово”, “Визвольний шлях”, “Молода Україна”, “Північне сяйво”, “Наші позиції”, “Штурм” та ін.), в альманахах та антологіях (“Слово і зброя”, “Зерна”, “Золотий гомін”, “Листок з вирію” та ін.), у посібнику-хрестоматії “Гілочка” тощо. Десятки славетних представників світової літератури з подачі Андрія Легота промовляють до українського читача рідною мовою. Адже він перекладав з англійської (В. Шекспір, Р. Бернс, Дж. Г. Байрон, В. Блейк, Т. Мур, Д. Мейсфілд, Д. Кітс, П. Б. Шеллі, Ф. Буділен, Р. Кіплінг), німецької (Й. В. Ґете, Г. Гейне, Й. фон Ейхендорф), французької (В. Гюґо), польської (Я. Кохановський, Л. Стаф, Т. Л. Заблоцький, М. Конопніцька, Ю. Тувім), білоруської (Ф. Богушевич, Янка Купала, Цьотка, Якуб Колас, М. Богданович, П. Бровка, А. Білевич, О. Бачило, В. Вітка, С. Гроховський, Я. Журба, А. Комаровський, А. Кулешов, К. Кіренка, Я. Лучина, М. Танк, М. Мажура, М. Хведорович), російської (М. Лермонтов, С. Надсон, О. Блок, І. Северянин, А. Ахматова, С. Баскін-Серединський) тощо. Крім оригінальних і перекладних поезій, письменник звертав увагу й на царину критики, літературознавства, публіцистики. Він є автором нарисів, статей, рецензій, заміток про життя і творчість Марка Вовчка, С. Руданського, Л. Глібова, Ю. Федьковича, О. Стороженка, О. Кониського, Б. Грінченка, І. Нечуя-Левицького, І. Карпенка-Карого, І. Франка, М. Хвильового, Яра Славутича, В. Біляйва, Богдана Бори та ін. (наприклад: “Іван Нечуй-Левицький”, “Видатний поет пошевченківської доби: до 100-річчя від дня смерти Якова Щоголева”, “Вірний Різьбленій Римі: замість рецензії на збірку поезій В. Біляйва “Поліття”). Андрій Легіт — лауреат літературної премії Української Могілянсько-Мазепинської академії наук (УММАН). Він був почесним членом міжкафедральної наукової лабораторії “Українська література в англomовному світі” при Херсонському державному університеті.

Життя і діяльність Андрія Легота протягом багатьох десятиліть цікавили критиків, літературознавців, мемуаристів, педагогів, краєзнавців тощо. Метою нашої статті є систематизація відгуків про митця та його творчий ужинок.

Своїми міркуваннями про Андрія Легота ділилися Дмитро Донцов та Іван Багряний, Володимир Біляєв і Яр Славутич, Анатолій Михайленко й Володимир Поліщук, Микола Сингаївський і Людмила Скирда, Ігор Качуровський і Ольга Керзюк, Тарас Салига й Тоня Дем'янчук-Шалапай, Зоя Кучерява й Микола Щербак, Ганна Черинь і Михайло Волков, Валентина Якубенко і Володимир Метелиця, Юлія Гусева й Микола Ілляш, Григорій Зленко й Микола Вірний, Ігор Трач і Олексій Мануйкін, Олесь Беркут і Леонід Ворошило, Любов Нечволод і Олександр Бравада, Людмила Бистрова-Дробот і Тетяна Бондаренко, Олена Кавандіна й Валентина Шульґа... Кілька публікацій про письменника запропонував і автор даної статті [36-41].

Але насамперед звернемося до самохарактеристик Андрія Легота, які маємо в його матеріалах “Від автора”, “Про себе й свою творчість”, “Спогади” тощо.

Про свої перші поетичні публікації тридцятих років письменник згадував не без іронії, оскільки мав одягати машкару лояльного до комуністичного режиму автора. “З метою маскування, я інколи писав і легальні вірші на теми краси рідної природи чи різних кампаній, як сівби, жнив, ліквідації неписьменности і т. п. І надсилав до місцевої преси. Хоч ці вірші були нещирі, більшість із них друкувалися у місцевій газеті” [26, с.1497]. А справжнє єство Андрія Легота як лірика-початківця відображали ті тексти, які в умовах сталінщини не могли бути надрукованими через антирадянські та антимосковські настрої: “Подібних віршів назбиралося до сотні. Я їх переписав на тонкому

туалетовому папері, навмисне дуже дрібним, невиразним письмом, дбайливо вклав у консервну бляшану банку і сховав у глибокому дуплі старої груші нашого саду” [26, с.1497].

Знайомство з В.Сосюрою й П.Тичиною та їх схвальні відгуки про ліричні рукописи Андрія окрилили молодого поета, додали йому віри в себе. Сосюринська порада “писати так, як підказує серце” була належно сприйнята й реалізована в наступних творах.

Співець досить довго йшов до своєї дебютної збірки віршів, яку впорядкував у Лондоні, а видрукував у Німеччині в друкарні “Українських вістей” (Н. Ульм, 1958). Книжку назвав просто — “За дротами”. Ця збірка увібрала вірші 1945-1948 рр., що були написані в австрійських, італійських та англійських таборах, де перебували колишні вояки Української національної армії. Заувага в книжці — “Усім колишнім воєннополоненим українцям — так званим «рїмінцям» присвячую цю збірку. Автор” — констатувала, що й через десяток літ після звільнення з полону поет жив усе тими ж почуттями, що єднали в один гурт ув’язнених побратимів із розформованої УНА. Дебютна збірка співця задала тон усій його подальшій творчості.

У вступному слові “Від автора” Андрій Легіт наголосив: “Випускаючи у світ цю збірку, я свідомий того, що багато її віршів не є на відповідному художньому рівні, що пояснюється моєю довгою ізоляцією не лише від літературного, а й навколишнього життя військовими казармами, окопами війни та дротами таборів воєннополонених. Також на багатьох шановних читачів, мабуть, буде неприємно вражати глибокий песимізм деяких поезій, причиною чого є моя сумна вдача і тодішнє невідраднє положення.

Від часу написання збірки «За дротами» я підготував до друку дві інші мої книжки поезій, дечого навчився та ставлю більші вимоги до своєї творчості. Також мої погляди, може, трохи, в дечому змінилися. Не дивлячись на це, збірку надруковано навмисне без будь-яких змін та виправлень, щоб вона служила певного роду документом часу і дзеркалом моєї душі під час перебування в полоні.

Я сподіваюся, що моя скромна збірка поезій хоч трохи ознайомить українське громадянство з думками, настроями і переживаннями полоненого українського вояка за дротами, на чужині, а друзям, колишнім “задротанцям” пригадає часи нашої неволі, коли девізом життя кожного із нас були слова великого Шевченка: «Караюсь, мучуся, але не каюсь!» [23 , с.5].

Подібна самокритичність, або й комплекс провини за художні недоліки озиватимуться й у пізніших самопоцінуваннях митця. Адже документалізм і публіцистичність стануть прикметною рисою його поетичних текстів.

Андрій Легіт не прагнув гучної популярності, письменницької слави. У своїх “Спогадах” він визнавав: “Писати поезії від дитячих і до сьогоднішніх днів — моє духовне покликання. Творити на замовлення не вмю. Пишу про те, що пережив, що підказує серце. Після переливу таких почуттів у поезію відчуваю духовне полегшення і задоволення” [28, с.79]. Це було постійною потребою, як і для тих співців минувшини і сучасності, на яких рівнявся, яких вважав дороговказом. «Літературною творчістю займався від юних днів до сьогоднішніх, — повторює Андрій Легіт, — і без неї не уявляю свого життя. В еміграції написав понад тисячу віршів і переклав понад сотню європейських поетів-клясиків» [28, с.84].

Ще до появи збірки «За дротами» ліричні видруки Андрія Легота в періодиці української діаспори (“Батьківщина”, “Українські вісті”, “Визвольний шлях” та ін.) зацікавили відомих критиків, публіцистів, письменників. Так, Іванові Багряному імпонувала патріотична поезія співця, що

друкувалась на сторінках “Українських вістей”. У листі до В. Бендера за вересень 1954 року він шкодує, що не має адреси Андрія Легота, а відтак не може “програтулювати йому за прекрасний вірш, уміщений в “У.В.”. Ідеться про твір “До України”, який викликав у автора “Тигроловів” і “Саду Гетсиманського” “щире читацьке задоволення” [5, с.45]. Д. Донцов у книжці “Правда прадідів великих” (Філадельфія, 1952) у розділі “На Старокиївський шлях”, поряд із величальниками давньої української столиці Б. Борою, М. Вересом та ін., репрезентував Андрія Легота як поета, що “співав гімни Софії і Києву, “великому і святому”, “містові сонця” і “слова Бога вічному носителеві” [13, с.90].

У 1968 році у діаспорі вийшло знакове видання — антологія української поезії “Слово і зброя” в художньому оформленні Р. Лісовського, з біографічними розвідками Л. Полтави. Книжка являла собою 29-ий том Бібліотеки українознавства Наукового товариства імені Т. Г. Шевченка. Видана вона була стараннями Товариства колишніх вояків УПА імені генерал-хорунжого Р. Шухевича у США та Канаді й Товариства колишніх вояків УПА імені Святого Юрія Переможця в Європі. У цій антології було вміщено багато творів безпосередніх представників Української повстанської армії, а також тексти інших авторів, присвячені упівській тематиці. Під обкладинкою “Слова і зброї” було подано й вірші Андрія Легота даної проблематики. Це дало підстави декому з дослідників зараховувати поета до числа співців УПА та вважати його упівцем.

Подією в літературно-мистецькому житті діаспори стала поява книжки Андрія Легота “Вибрані поезії” (Лондон, 1990). У ній майже повністю (за винятком кількох творів) була перевидана попередня збірка “Чим серце билось” (Лондон, 1974), що увібрала вірші 1948-1953 рр., а також багато текстів з рукописів «У тумані чужім» (1954-1958), «На крилах надії» (1958-1962), «Почуття» (1962-1964), «Мрії» (1964-1967), що ввійшли як окремі розділи. У заувагах «Від видавництва» автор був репрезентований як «особа широко відома в Лондоні й у Великій Британії, а почерез свою плодovitу літературну і публіцистичну творчість — в українській діаспорі, і в рідній та дорогій для нього Україні», як “глибокий український патріот-сборник” [21, с.5]. Тож його національно-політичне кредо знаходить вияв як у текстах, так і в “необчислених ділах на широкому суспільному полі, а головню в педагогічній праці серед української молоді Лондону, що народилася і виростає на чужій землі та й серед чужого оточення” [21, с.5]. Постать Андрія Легота бачиться видавцям невід’ємною в знаковій тріаді — разом із Богданом Борою та Миколою Вересом. Наголошено, що представники цієї трійці “так значущо збагатили українську поезію своєю творчістю на британській землі” [21, с.5]. Водночас підкреслюється творча індивідуальність митця, риси, що вирізняють його з-поміж інших авторів: «Андрій Легіт — це чи не найчуттєвіший і найбільш безкомпромісовий воїн тієї жорстокої дійсності, в якій наш нескоримий народ зазнав чи не найбільшого лиха у своїй дотеперішній історії. А якщо це так, тоді ані одна стрічка з його поетичної творчості, ані одне слово, ані один віддих його наболілих долею і сповнених вірою грудей не можуть пройти мимо нашої, згядно — читацької уваги» [21, с.5]. Завершується передслів'я «Від видавництва» обнадійливою констатацією невичерпальності, як сказав би Є. Маланюк, талантів і патріотичних потенцій у середовищі українців: “Особистостей Авторового характеру в українському народі багато. Були і є вони в кожній ділянці національного життя в Україні і в українській діаспорі. Це завдяки їм і їхнім многим ділам нашому народові надано знам'я народу нескоримого, що підтверджує й історія, а особливо історія України в ХХ столітті” [21, с.5].

У передмові Миколи Вірного (Французенка) «Оспівувач поривів молодих» Андрія Легота було репрезентовано як «винятково загострено-скромну людину» [9, с.7]. Водночас підкреслено плідність його літературних пошукань, що виявились у збірці “За дротами” та численних публікаціях у періодиці, вміння творити, “не приховуючи почувань”. М. Вірний у рамках своєї

передмови наводить віршовану присвяту В. Біляєва, адресовану Андрієві Леготу — “З якого краю і з яких сторін...”:

Нам стала вірним берегом земля

Чужа, хоча привітна і ласкава,

А рідна все ввижається здаля,

Як згадка й сон, як мрія і уява [9, с.8].

Книжка «Вибрані поезії» була помічена критикою, викликала цілу низку рецензій у зарубіжній та вітчизняній періодиці. У схвальних відгуках І. Качуровський, Яр Славутич, О. Керзюк, О. Беркут, М. Щербак, В. Поліщук, В. Метелиця, А. Михайленко визнають за Андрієм Леготом безперечний талант і творчу невтомність.

Рецензію “Поезія невтраченої людської гідності” (“Визвольний шлях”, № 11 за 1990 р.) її авторка Ольга Керзюк розпочала з одвертого жалкування, що митець обмежився в книжці вибраного тільки текстами, написаними до 1968 року. Тож із поля зору випадають цілих два десятки літ літературної праці. Бо “нема у збірці віршів подальшого періоду творчості автора, адже читачеві (і критикові) цікаво було б прослідкувати увесь творчий шлях поета, його складне і важке вrostання в новий ґрунт” [19, с.1388]. Проте й наявні в книжці тексти 1940-х — 1960-х рр. дають можливість зробити певні узагальнення. Відтак О. Керзюк визначає найхарактерніше, що пронизує все видання: “Трагедія емігранта, палко закоханого у рідну землю, постає перед нами у всій своїй повноті у багатьох віршах цієї збірки” [19, с.1388]. Позиція ліричного героя книжки заслуговує на пошану. “Жити тяжко, жити невесело. Але жити треба, і то гідно” [19, с.1388]. А завершується рецензія логічним підсумком: “Збірка “Вибраних поезій” — свідчення невтомної праці, постійних творчих шукань людини, що не співала гимнів “душоубам”, а завжди була і є “вітчизни-полонянки сином” [19, с.1389].

І. Качуровський у відгуку “Про лірику Андрія Легота”, поданому в газеті “Українські вісті” 16 червня 1991 року, констатує, що ні в знакових діаспорних виданнях (антологія “Координати”, журнал “Сучасність”), ні в материкових книжках, як “Із забуття — в безсмертя” М. Жулинського, нема й згадки про цього автора. Але “він нагадав про себе книжкою “Вибрані поезії”, в якій переважає “ностальгійно-пейзажна лірика, іноді — пісенного типу” [18]. Витоки творчості Андрія Легота критик проглядає в його текстах: “...Рідна природа і українська поезія, з'єднавшись у одну нерозривну цілість колись, багато років тому, зробили його поетом” [18]. Особливо І. Качуровського і як літературознавця, і як співця захопили сонети письменника. Не без насолоди він навів у відгуку повністю текст одного з таких зразків - “Чотири стіни сірої кімнати...”. А ще додав: “Признаюся, що сонети Андрія Легота були для мене приємною несподіванкою, так само, до речі, як і його переклади з англійської, що їх він, на жаль, не включив до книжки” [18]. Знаючи, що поет пробував свої сили і в літературознавстві, запропонувавши “кілька невеликих розвідок про українських письменників”, І. Качуровський наголосив, що “основні його жанри — це лірика й перекладацтво” [18]. Як видно з висновку, котрий віншує даний відгук, критик у цілому схвально поціновує доробок автора “Вибраних поезій”: “Іноді у віршах Андрія Легота прозвучить сатирична нота, іноді натрапимо на декларативний патріотизм, але назагал це лірика неголосна, сумовита і якась лагідна — що відповідає його псевдонімові — Легіт” [18].

У рецензії “До материка рідної культури” (журнал “Визвольний шлях”, № 3 за 1991 р.) О. Беркут із відрадом констатує можливість повернення Андрія Легота до своїх співвітчизників в Україну через

його лірику. Це довгождана подія. Адже “на крилах поезії вертається в Україну ще один журавель-словесник, якого доля занесла далеко від рідних берегів” [2, с.377]. Для О. Беркута безперечним є нерозривний зв'язок митця-вигнанця з Батьківщиною. Тож своєю книжкою «Вибрані поезії» Андрій Легіт “відповідає на поклик рідної землі, приносить свій синівський дар тривожних дум, переживань і пристрастей, перелитих у поетичне слово” [2, с.377].

У рецензії М. Щербака «Листочків шепіт на калині», вміщеній у журналі «Визвольний Шлях» (№ 12 за 1991 р.), відзначалося, що співцеве серце від збірки до збірки билосся “тим, чим билися серця знедолених людей, кинутих у вир Другої світової війни”, що поет “віддзеркалює долю української людини, вирваної із рідної землі” [52, с.1513]. Леготові тексти, за спостереженням критика, “багаті образами та ритмікою”, “до того ще й пісенні!”, а відтак “самі просяться на музику” [52, с.1515]. Художню майстерність письменника М. Щербак простежує на матеріалі його ностальгійної, особистісної та пейзажної лірики. Зокрема в замальовках осені слово співця “естетично одягнене в гарні мистецькі шати” [52, с.1515]. Патріотичні вірші митця «поривні і деклямаційні, хоч часто переливаються публіцистичними тонами», «проте ця публіцистичність проходить крізь поетове серце і відлунює піднесеним чуттям, любов'ю та ударним словом» [52, с.1516].

А Яр Славутич, узявши для заголовку своєї рецензії визначення М. Вірного — «Не приховуючи почувань», наголосив, що «емоція — найбільший успіх нашого талановитого лірика в діаспорі», але побажав поетові «більшої глибини у трактуванні характерів, явищ і подій», «сягати філософічності» [46, с.222]. Хоча в книзі було піднято чимало болючих проблем, Яр Славутич відзначив, що «діапазон тематичного зацікавлення в автора Вибраних поезій не широкий: перш за все, якась дівчина, кохання, чужина, туга за рідним краєм... Зрідка появляються гумор і сатира — як на цілеспрямованих жінок, так і на продажних поетів, політиків, ренегатів» [46, с.220]. Проте не можна було не помітити, наскільки врізноманітнюються ці характерні для Андрія Легота мотиви, набуваючи нових відтінків, інших ракурсів висвітлення. Для Яра Славутича він є “лірик і традиціоналіст”, що “має виразний хист чи пак талант, сильні почуття, мелодійну мову. Співає, як пташка, завжди йде за ліричною течією, без будь-яких дивних збочень» [46, с.220]. Критик засвідчує, що на одному з літературних вечорів у Лондоні він мав можливість спостерігати, з яким захопленням публіка сприймала живе слово Андрія Легота, насамперед його інтимну лірику — автор-читець “пожинав бурхливі оплески”. Це дало підстави Ярові Славутичу зробити висновок, що в любовній поезії він “безконкурентний, очевидно, не згадуючи В.Сосюри”, та коли звертається “до громадянської лірики чи пак до патріотичних тем, то майже все виходить у нього не так добре, не так сильно” [46, с.222]. Хоча слідом за такою різкуватою характеристикою критик трохи пом'якшує оцінку: “Не так сильно, з мистецького погляду, але правильно!” [46, с.222]. Яр Славутич не міг не схвалити Леготової безкомпромісності й нещадності в тавруванні негативу в середовищі українства (як материкового, так і діаспорного): малоросійства, перевертенства, відступництва, що часом приносили більше шкоди, ніж зовнішні загрози. Адже й сам критик послідовно й невтомно виступав у ролі співця-обличителя в своїх численних патріотичних та сатиричних віршах, не завжди дбаючи про їх мистецьку вишуканість.

А. Михайленко в статті “Люди з вересня” (журнал “Київ”, № 8 за 1993 р.) поділився враженнями від зустрічей з українськими письменниками Англії. Поряд з розповідями про таких митців, як Святомир Михайло Фостун, Олександр Де, Тоня Дем'янчук-Шалапай, Віра Річі, він веде мову й про Андрія Легота, про його глибокий інтерес до подій в Україні та мрію про повернення в рідний край. А. Михайленко цитує ліричні рядки з подарованої йому автором книжки «Вибрані поезії» й проектує болі й переживання співця на діаспорну генерацію, до котрої той належав. “Гірко і справедливо звучать його слова:

Безслідно літо віку вже мина

І вересень надходить без плодів,

Лиш душу в пісню вилито до дна, -

Єдиний скарб, яким я володію.

Я назвав би пана Андрія людиною з вересня... Втім, всі вони — люди з вересня.

Висхий тілом, а не душею, притиснутий до землі фізично, а не духовно, із змарнованим на чужині життям, яке могло б відчутно збагатити культуру материнської України, - таким він мені бачився, коли ми поволі йшли гамірливою і сонячною вулицею Лондона..." [35, с.130].

Відгукнувся про книжки Андрія Легота, зокрема і його «Вибрані поезії», й материковий літературознавець із Черкас В. Поліщук у статті "По тернах чужини", поданій у рубриці "Наші земляки" в газеті "Черкаський край" від 21 жовтня 1993 року. Насамперед він відзначив майстерність співця-емігранта в зображенні рідної природи, орієнтацію на "прекрасну пейзажистику свого великого земляка Нечуя". Але домінує в доробку поета, на думку критика, все ж громадянська тематика: "про що б не писав Легіт, його думка "вивертає" на патріотизм, на відстоювання України, її свободи" [44]. Тож висновок, до якого приходять В. Поліщук, досить промовистий: "Лірика А. Легота приваблює передусім як поетичний документ доби, аніж як мистецьке явище. Іншими словами — у своїх віршах Легіт-громадянин, Легіт-патріот стоїть вище, ніж Легіт-поет, Легіт-митець" [44].

Суголосною з черкаським дослідником виступила Зоя Кучерява у статті "Загублений спів" ("Голос України" від 5 листопада 1993 року). Вона зазначила, що Леготова поезія — "свідчення невтомного служіння своєму народові". Поряд з цим підмічено, що твори письменника "сповнені повнозвучними образами, філософським самозаглибленням, тонким ліризмом, точністю поетичного вислову" [20]. Зоя Кучерява переконана, що Андрієві Леготу "допомагало вижити українське слово, з яким він ніколи не розлучався, — талановите, задушевне, печальне. Воно повернуло в Україну її сина, її солов'я" [20]. Авторка статті стверджує, що доробок митця "збагатив нашу українську літературу", а відтак "час вивчити і пошанувати його творчість та видати в Україні" [20].

Ніби виконуючи таке побажання, київські видавці уже наступного 1994 року запропонували читачам нову книжку вибраного з ліричного ужинку Андрія Легота. Отже, з'явилась вона вже в Україні під назвою «Калинові шуми». Автор передмови М. Ілляш, знайомлячи широку читацьку аудиторію з малознаним на батьківщині митцем із діаспори, відзначив: «У багатьох політично і суспільно заангажованих творах поет прагне грому «надиханих рим», буває гострий і гнівний. Часом і прямолінійний. Але провідні барви і настрої його поезії — задумлива ліричність, медитація, туга за рідним краєм, світлі сподівання щасливих перемін. І над усім тим — любов до України, до рідного Надросся, спогади про милі серцю дні далекої юності» [15, с.5]. Поряд із раніше публікованими до книги увійшли й фрагментарно репрезентовані рукописні збірки «Утома» (1967-1970), «Отава» (1970-1975), «Осінь» (1975-1978), «Зима» (1979-1983), «Сімдесятиріччя» (1984-1990). Багато віршів, на думку критика, «не потребують ніяких поблажок з боку найвимогливішого поціновувача». Йому імponує надзвичайна мелодійність Леготових текстів, кращі з яких «ліричні, оптимістичні чи й, часом, тужливі — так і просять стати піснею. Музику до них навіть не треба вигадувати — вона звучить у словах, поміж рядків і строф" [15, с.5].

«Тепер, — зі втіхою зауважив М. Ілляш, — український читач зможе ознайомитися з творчістю ще одного поета-журавля, який повертається в рідний край з далекого вирію» [15, с.5].

У рецензії-роздумі “На вихрі часу”, вміщеній у газеті “Надросся” від 20 травня 1995 року, педагог і поет із Корсунщини В. Метелиця як один із тисяч адресатів ностальгійних леготівських послань на батьківщину визнає, що у віршах співця «кожен рядок — то Україна, то біль за її долю» [32]. І така оцінка, висловлена вчителем-земляком, мабуть, була дорожча авторові-емігрантові, аніж вишукані відгуки маститих критиків. Адже це свідчення того, що Леготів поетичний голос долинув до рідного Надросся й належно тут сприйнятий. В. Метелиці належить ще кілька публікацій леготівської тематики [14; 31; 33; 34].

У рік смерті письменника вийшла його книжка вибраного “Відлуння душі” (2004) — найоб’ємніше на сьогодні видання оригінальної та перекладної лірики співця. Крім раніше друкованих текстів, у ній було подано багато віршів із рукописів “Утома” (1967-1970), “Отава” (1970-1974), “Осінь” (1975-1978), “Зима” (1979-1983), “Сімдесятиріччя” (1984-1990) та “Нові поезії” (1990-1998), а також більшість перекладів. У вступних заувагах до видання Андрій Легіт схвилювано відзначив: “Після довгих років розлуки і поневірянь, нарешті, збулась моя мрія і я повернувся на свою рідну Україну, яку я люблю понад усе” [22, с.5]. Розлогу передмову під назвою “Як тихий Легіт нам дарує вірші...”: Андрій Легіт”, датовану 2002 роком, подав до книжки В. Біляєв. Критик згадує, як ще в перші повоєнні роки, перебуваючи в таборах для переміщених осіб, зустрів у періодиці гарні вірші незнайомого автора. Пізніше, побачивши вперше в друку фотознімок Андрія Легота, подумав: “Як же псевдонім відповідав його обличчю — відкритому, вродливому, чистому і сумовитому!” [4, с.8]. Знайомство зі збіркою “За дротами” дало підстави В. Біляєву провести паралель: у Леготові полонені “рімінці” так само “відкрили свого співця, як чверть століття раніше в польському таборі в Щипйорно інтерновані вояки УНР відкрили в Ю. Дараганові та Є. Маланюкові своїх поетів” [4, с.8]. Так склалося життя, що В. Біляєву судилося стати одним із друзів Андрія Легота, а відтак не раз відвідувати його домівку в Лондоні (в 1969, 1970, 1983 рр.), де завжди “відчувалася аура творчості”, де часто гостювали відомі митці, науковці, публіцисти — Олександр Де (Барчук), В. Ревуцький, Яр Славутич, М. Степаненко та ін. Про такі миттєвості критик згадує в своєму вірші “Напис на книжці”, вміщеному в передмові:

Далекий друже, Леготе Андрію,

Прийміть поетові поета дар,

Я часто згадую й постійно мрію

Про хати Вашої гостинний чар.

Читаєм вірші — Ви і Ваші гості,

Ваш вірш мене у ранню юнь веде,

Яскріє дотеп Гіммельрейха Костя,

Блищать каскади Олександра Де.

І яблуні у Вашому подвір'ї

У надвечір'я нам дарують плід,

Як тихий Легіт нам дарує вірші

Багато літ, багато літ [4, с.10-11].

Особливо запам'яталася В. Біляєву остання зустріч 1983 року, коли за дорученням оргкомітету мав виконати приємну місію — вручити Андрієві Леготу грамоту поета-лауреата Української Могиллянсько-Мазепинської академії наук (УММАН). Після того вони плідно листувалися протягом двох десятиліть. І критик рясно цитує в передмові фрагменти з листів свого друга, які проливають світло на його життя і творчість останніх десятиліть ХХ століття. Ось, наприклад, реакція Андрія Легота на повідомлення про результати українського референдуму (в листі до В. Біляєва від 12 грудня 1991 року): “Я дякую Богові, що ми дожили до того, про що снили й задля чого боролися і працювали протягом свідомого життя. Бажано на віки-вічні закріпити це без злиднів, голодоморів та кровопролиття” [4, с.13]. А такими були емоційні спалахи від довгожданого приїзду в рідний край (з листа до В. Біляєва від 10 грудня 1995 року): “Нарешті після 51-річного перебування на чужині у вересні цього року я відвідав Україну. Враження — “ з журбою радість обнялась”. Радість — Україна гарна, журба — бідна, залякана” [4, с.16]. Цитує критик і материкові відгуки про поезію Андрія Легота (З. Кучерява, В. Метелиця тощо), вбачаючи в цьому обнадійливий знак: “Мене безмежно тішить те, що Леготове задушевне слово має і матиме читача, що його життя не було змарноване, що він відчув і назавжди усвідомив своє покликання” [4, с.17].

У 1990-х — 2000-х роках літературне найменування Андрій Легіт усе частіше зустрічається в критичних і художніх виданнях. Проглядається тенденція розглядати творчість співця в рамках такого громадсько-політичного й мистецького явища, як поезія вояків УПА. У діаспорі така думка побутувала ще раніше, хоча б у 1960-х роках, коли вийшла антологія “Слово і зброя”, про яку ми вже вели мову. Імпульсом для такого погляду в материковій Україні стала заувага львівського літературознавця Т. Салиги, подана в двокнижжі “Історія української літератури ХХ століття” за редакцією В. Дончика (1993-1995). У першій частині другої книги цього видання науковець згадав про Андрія Легота на тлі огляду поезії вояків УПА — поряд із такими співцями, як Іван Багряний, Марко Боєслав (Михайло Дяченко), Богдан Бора, Микола Верес, Олекса Веретенченко, Марта Гай, Петро Гетьманець (Василенко), Дмитро Грицько (Цяпка), Павло Євтушенко, Ігор Калиненко, Оксана Киянка, Алла Косовська, Юрій Липа, Ольга Лубська, Лариса Мурович, Леонід Полтава, Яр Славутич, Іван Хміль, Степан Хрін тощо [45].

У 1997 році в Києві вийшов другий випуск антології “Золотий гомін: українська поезія світу”, до якого було подано й вірші Андрія Легота. Як своєрідний коментар до публікацій українських співців із усєї планети упорядник видання А. Мойсієнко запропонував кілька критичних оглядів різних авторів. У розвідці І.Трача “Драматизм епохи — через призму душі: сучасна українська поезія на європейському континенті поза межами України (кінець 80-х — початок 90-х рр.) Андрія Легота зараховано до представників старшого покоління в діаспорній ліриці, разом із Еммою Андіївською, Олександром Де, Ігорем Качуровським [47, с.478].

У 2004 році з'явилися друком публікації молодої херсонської дослідниці Ю. Гусевої “Ностальгійні мотиви в творчості Андрія Легота і російських поетів-емігрантів (у донецькому збірнику “Студентські філологічні студії початку ХХІ століття”) та “Патріотичний потенціал творчості Андрія Легота” (в місцевому виданні “Традиції і перспективи формування національно-мовної

особистості”). Авторка простежила в доробку письменника мотив туги за рідним краєм, помітила спорідненість із лірикою таких співців, як І. Бунін, З. Гіппіус, В. Набоков, І. Северянин.

У часи незалежності життя і творча діяльність Андрія Легота стали об'єктом прискіпливої уваги з боку його краян — критиків, журналістів, літературознавців, письменників, педагогів, краєзнавців, бібліотекарів із Корсунщини і загалом Черкащини. Крім уже згаданих В. Поліщука й В.Метелиці, це й інші автори: Т. Бондаренко, М. Волков, О. Кавандіна, М. Поліщук, В.Шульга, В.Якубенко тощо.

У 1995 році опублікувала свої розробки вчитель-методист із Черкащини Т. Бондаренко [5-6]. Вона зауважила, що “доля Андрія Легота так схожа з долею Олександра Олеся і Євгена Маланюка, Івана Багряного і Тодося Осьмачки. А скільки ще втрачених надій, загублених доль...” [5, с.43]. Поет-вигнанець “жив палкою мрією про щасливе майбутнє своєї України, плекав надію на зустріч із нею, вільною, сонячною” [5, с.44]. Спостереження над текстами Андрія Легота дали підстави авторці стверджувати, що “його поезія відкрита на всі голоси світу, на любов і ненависть, на трагічне і смішне, а перш за все, на барви і аромати рідного слова” [5, с.45].

У 1999 році в Корсуні-Шевченківському було видано книжку М. Волкова “Відомі і невідомі імена”. Один із матеріалів у цьому виданні має назву “Андрій Легіт”. Це короткий життєпис письменника, в якому згадано його друковані й рукописні збірки, вказано кращі твори з них. Лейтмотив цього матеріалу — ліричні рядки співця “пронизані любов'ю до рідної України, до рідного отчого краю” [10, с.108].

У 2002 році в тому ж Корсуні-Шевченківському вийшла книжка “Буревійне і натруджене життя” з заувагою, що автором-упорядником даного видання є М. Волков. На відміну від попереднього матеріалу, це вже розлогий і деталізований життєпис Андрія Легота, поданий на основі його “Спогадів” та публікацій інших авторів. Для більшої вірогідності описуваного упорядник умістив у книжці серію архівних матеріалів про голодомор і сталінські репресії в Україні. Видання багате на різноманітну інформацію про Андрія Легота і його епоху, тож є вдячним джерелом у роботі вчителів, бібліотекарів, краєзнавців. Водночас маємо з прикрістю зазначити, що у книжці зустрічається чимало технічних огріхів, неточностей, перекручень. Наприклад, збірку поета “Чим серце билось” автор-упорядник називає “Чом серце болить” [8, с.101], або ж “Чим серце болить” [8, с.126], а псевдонім митця (Легіт — Легота — Леготові...) відмінює незвично, як для української мови (Легіт — Легіта — Легітові ...), і ця спотворена форма використовується багаторазово протягом усього видання від 2-ї й аж до 158-ї сторінки. Досить кумедно, як на мене, прозвучало в книжці твердження: “Дослідник творчості Андрія Легіта, відомий громадський діяч, літературознавець, публіцист, письменник української діаспори у Великій Британії і, зокрема, в Лондоні, Іван Немченко...” [8, с.117]. Адже ніколи “у Великій Британії і, зокрема, в Лондоні” я не жив і взагалі не бував. Правда, мій дід Іван пов'язав із Англією кілька десятиліть своєї долі й там же і помер. Але це, як кажуть, зовсім інша історія.

Того ж 2002 року в Харкові вийшов навчальний посібник Любові Нечволод “Нетрадиційні уроки з української літератури: 9-11 класи”. До нього авторка подала методичну розробку “Урок-інтерв'ю на тему «Чужина» (уявна зустріч з Андрієм Легітою)”. Задум такого заходу був цілком благородним (“поглибити знання про творчість письменників-емігрантів”, “розвивати романтичне начало”, “збагачувати мову” учнів), і обрана форма вельми цікава — через уявне інтерв'ю з'ясувати особливості життя й творчості митця-вигнанця. Але численні помилки, перекручення в тексті, спотворення деталей біографії письменника і навіть його літературного імені трохи охолоджують захоплення від такого уроку. Позамість “Легіт”, тобто “легкий приємний вітерець”, вжито якусь чудернацьку форму — “Легіта”, тож псевдонім трансформовано на: “Андрій Легіта”,

“Андрія Легіти”, “Андрію Легіти”, “Андрієм Легітою”. У розробці переінакшено імена й прізвища інших письменників-емігрантів, книжки яких пропонуються на виставці перед початком уявного інтерв’ю зі співцем із Лондона: замість “Ігор Качуровський” пропонується “Ігор Кочуровський”, позамість “Тодось Осьмачка” подано “Тодор Осьмачка” [42, с.106]. А поряд згадується якийсь міфічний “збірник віршів Андрія Легіти “Над россою” [42, с.106]. Не відповідає дійсності таке твердження авторки: “Під час війни поет попав до німецького полону, де перебував до 1953 р.” [42, с.106]. Як відомо зі “Спогадів” Андрія Легота, у німецькому ув’язненні він був недовго, у 1944 році, а не “до 1953 р.”, як указано в розробці Л.Нечволод. Пізніше, у 1945-1948 рр. — через належність до УНА — поет перебував не в німецьких, а в британських таборах на теренах Австрії, Італії, Англії. Та й саме уявне інтерв’ю позначене неточністю питань, а відтак і відповідей. Наприклад:

“П. Коли Ваші твори прочитали українці?

В. Після перемоги демократії в Україні” [42, с.107].

Звісно, якщо авторка має на увазі тільки українців незалежної України, тоді така відповідь могла би мати сенс. Але ж у питанні такого уточнення немає. Тому відповідь абсолютно неправильна. Бо українці читали твори Андрія Легота задовго до “перемоги демократії в Україні” (земляки письменника мали можливість понайомитися з його публікаціями у періодиці малої батьківщини ще в 1930-х і 1940-х роках — за сталінщини та німецької окупації; українські військовополонені читали вірші співця зі сторінок табірної газети “Батьківщина”; представники діаспори сприймали тексти митця з його збірок та періодики і в 1950-х, і в 1960-х, і в 1970-х, і в 1980-х рр.).

У 2013 році вийшов підручник В. Поліщука та М. Поліщук “Література рідного краю: літературна Черкащина”. Неодноразово в книжці фігурує й імення Андрія Легота як митця-земляка. Як підкреслюють автори, “він на все життя зачарувався Надроссям, яке стало в його творчості справжнім духовним осередком, стократ відлунило в його пейзажних поезіях, інколи витончених до граційності” [43, с.302]. Водночас В. Поліщук і М. Поліщук наголошують на громадянському звучанні доробку співця, який твердо “зайняв позицію борця, зброя якого — пристрасне слово”. Відтак вони з розумінням ставляться до намагань дослідників, зокрема Т. Салиги, розглядати ужинок Андрія Легота в контексті поезії УПА [43, с.302-303]. Підсумовуючи свої спостереження над текстами митця, автори констатують: “Акцентація на полемічність, на відстоювання національного пронизує більшість тематичних груп А. Легота. З цих же позицій він полемізує і в питаннях про суть і призначення поезії і всього письменства. Тож доводиться зауважити і на деякій одноплщинності автора, і на певному ігноруванні власне художніх якостей лірики, і на самоповторюванні, іноді й на багатослівності.

Але ж мусимо ствердити, що А. Легіт іде “по тернах чужини” своїм, свідомо обраним шляхом” [43, с.302].

Саме так названо й додаток [43, с.314-319], що являє собою розширений варіант уже згадуваної статті В.Поліщука з газети “Черкаський край” від 23 жовтня 1993 року.

Видання містить також численні біобібліографічні додатки, в яких ідеться про письменників-краян, що стали лауреатами різних премій. Серед них представлено й Андрія Легота [43, с.382]. А також за районами Черкаської області простежено найпомітніші персоналії з царини літератури. Зокрема Корсунь-Шевченківський район репрезентує, поряд з іншими діячами, й Андрій Легіт [43, с.428].

У 2015 році Корсунь-Шевченківська центральна районна бібліотека Черкаської області підготувала й видала біобібліографічний покажчик “Чим серце билось: А. Т. Легіт (Ворушило): 25.12.1915 — 9.09.2004” [50], що містить статті та різну інформацію про письменника. Автором-упорядником є Валентина Якубенко, котра об'єднала довкола ідеї цього ювілейного проекту місцевих краєзнавців, бібліотекарів, письменників.

Оскільки Андрій Легіт народився на порубіжжі 1915-1916 років, у багатьох джерелах зустрінемо чимало різночитань щодо дати його появи на світ (таке розмаїття відмінної інформації наявне і в матеріалах самого письменника, і в публікаціях про нього. Тому, як і в випадку, наприклад, із поетесою-емігранткою Оленою Телігою, в життєписі якої є низка варіативних відомостей, в різних місцях Андрія Легота вшановують чи планують пошанувати у різні терміни, ведучи ювілейний відлік від 1915, 1916, або навіть 1917 року. Земляки співця-емігранта дотримуються орієнтації на першу з названих дат.

25 грудня 1915 року в Корсуні-Шевченківському відбувся велелюдний вечір пам'яті Андрія Легота, присвячений 100-річчю від його дня народження. На ньому були присутні родичі співця-земляка, краєзнавці, бібліотекарі, журналісти, письменники, читачі-шанувальники. Про цю небуденну подію розповіла в своїй статті заввідділом обслуговування Корсунь-Шевченківської центральної районної бібліотеки Олена Кавандіна у статті “Я немов пересаджений цвіт, що на іншому ґрунті зів'яв” (“Надросся” від 8 січня 2016 р.) [16]. Під час цього меморіального заходу прозвучало багато добрих слів на адресу ювіляра. Родич письменника Л. Ворошило познайомив присутніх з архівом Андрія Легота, частину якого він передав на збереження до фондів Корсунь-Шевченківської центральної районної бібліотеки. Своїми спогадами про поета-емігранта поділилася журналістка й письменниця Людмила Бистрова-Дробот, спираючись і на архівні матеріали. Бібліограф Валентина Якубенко репрезентувала біобібліографічний покажчик “Чим серце билось: А. Т. Легіт (Ворушило): 25.12.1915 — 9.09.2004”, про який ми вже вели мову. А багатоманітну творчість митця представили на вечорі поетеса Ольга Романенко, бібліотекарі Валентина Литвин та Олена Кавандіна.

Про життєвий і творчий шлях Андрія Легота та про вшанування його пам'яті на малій батьківщині поінформувала молодша наукова співробітниця історичного музею Корсунь-Шевченківського заповідника Валентина Шульга в ювілейній статті, вміщеній у газеті “Корсунь” від 24 грудня 2015 року [51]. Зокрема вона представила виставку, підготовлену працівниками цього меморіального комплексу з нагоди 100-річчя від дня народження поета-краянина.

Тож пам'ять про співця Надросся, що перейшов через численні випробування на чужині і під кінець свого багатотрудного життя повернувся в Україну й тут навіки спочив, лишається нетлінною. Відрадно, що в часи незалежності книжки Андрія Легота приходять до широкої читацької аудиторії і не лишаються непоміченими критикою. Але сумно від того, що вони, як правило, не завжди кваліфіковано вичитані. У зв'язку з цим у ряді публікацій, присвячених поетові, наводяться приклади прикрих описок, технічних погрішностей, що породжують певний дискомфорт для читача або й критика. Так, О. Керзюк констатує, маючи на увазі діаспорне видання «Вибрані поезії» 1990 року: “Жаль, що збірка має чимало друкарських помилок, а тому читач подекуди змушений ворожити, шукаючи розв'язки загадкових слів (напр. “сутніки” замість сутінки, “комишні” замість комиші і т.п.)” [19, с.1389]. Подібні огріхи неодноразово доводилось фіксувати й авторів даної статті, особливо ж на матеріалі книжки “Відлуння душі” (2004) [22]. У ній, наприклад, переклад вірша англійського поета Ф. Будилена “Ніч має тисячі очей...” помилково подано серед перекладів з Р. Бернса під назвою “Будилен” [22, с.252]. Переклади з Редьярда

Джозефа Кіплінга подано окремо як тексти двох авторів — “Р. Кіплінга” [22, с.236] та “Джозефа Кіплінга” [22, с.250], хоча йдеться про одного й того ж письменника. Або ж у цій книжці двічі друкуються одні й ті ж тексти: “Коли погасло сонечко Кремля...” - на с.194 та с.230; “Я не поліг в незлічених боях...” - на с.194 та с.230; “Погаснув день. Захмаривсь неба дах...” - на с.194 та с.231. При цьому перший рядок останнього з названих текстів на с.231 уже переінакшено: “Погаснув день. Захмаривсь неба дух...”. Змінено й дату написання твору. На с.195 - “Лондон, 22.5.1995 р.”, а на с.231 - “Лондон, 2.5.1995 р.”. Звісно ж, про все це говоримо не для того, щоб кинути тінь на адресу упорядників, друкарів чи коректорів, бо розуміємо у яких важких умовах, складних обставинах народжувалось кожне видання текстів поета. І головним результатом є факт самого вже існування цих збірок, за якими постає митець і ціла епоха, літописцем якої він став. Але об'єктивності ради вказуємо на ті огріхи й перекручення, які можуть ввести читача в оману й віддалити його, а не наблизити до самого Андрія Легота.

У своїх “Спогадах” письменник не виключав того, що вже навіть у недалекому майбутньому і він, і його доробок можуть канути в Лету. Нині, під сурми столітнього ювілею митця, маємо визнати, що Андрій Легіт і його поетичний ужинок широко знані не лише в діаспорі, а й в Україні. Збулося віщування М. Ілляша, висловлене ще в 90-х роках, “що й на рідній землі у пору нелегких змагань за нову Україну голос його не загубиться, калиново відлуниться в багатьох серцях” [15, с.5].

P.S. Щиро дякую працівникам Корсунь-Шевченківської районної бібліотеки Черкаської області та родичеві письменника Л. К. Ворошилові за допомогу в збиранні інформації про Андрія Легота.

Література

1. Андрій Легіт (Андрій Тодосійович Ворушило) // Літературно-мистецький вернісаж Черкащини / Черкаська ОУНБ імені Т. Шевченка.- Черкаси, 2006.- Вип.4.- С.6-9.
2. Беркут О. До материка рідної культури / Олесь Беркут // // Визвольний шлях. – 1991. – № 3. – С.377-381.
3. Біляєв В. І. “На неокраїнім крилі...” / В. І. Біляєв. — Донецьк: Східний видавничий дім, 2003.- 348 с.
4. Біляєв В. І. “Як тихий Легіт нам дарує вірші...”: Андрій Легіт / В. І. Біляєв // Легіт А. Відлуння душі: збірка поезій. — К.: Основа, 2004. - С.7-17.
5. Бондаренко Т. Андрій Легіт (Андрій Тодосійович Ворушило) / Тетяна Бондаренко // Корсунський часопис.- 1995.- № 2.- С.43-48.
6. Бондаренко Т. «Хто поет, той без щастя родився»: мат. про життя і творчість Андрія Легота / Тетяна Бондаренко // Дивослово. – 1995. № 10-11. – С.52-56.
7. Бравада О. Легіт: корсунський поет і стрілець з дивізії “Галичина” / Олександр Бравада // Прес-Центр.- 2010.- 23 грудня.- С.27.
8. Буревійне і натружене життя / автор-упорядник М. Волков. – Корсунь-Шевченківський, 2002. – 158 с.

9. Вірний М. Оспівувач поривів молодих / М. Вірний // Легіт Андрій. Вибрані поезії. – Лондон, 1990.- С.7-12.
10. Волков М. Андрій Легіт / М. Волков // Волков М. Відомі і невідомі імена. – Корсунь-Шевченківський: Ірена, 1999. – С. 105-108.
11. Гусева Ю. Ностальгійні мотиви в творчості Андрія Легота і російських поетів-емігрантів / Юлія Гусева // Студентські філологічні студії початку ХХІ століття: збірник тез доповідей Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції: 21-22 квітня 2004 року.- Донецьк, 2004.- С.193-196.
12. Гусева Ю. Патріотичний потенціал творчості Андрія Легота / Юлія Гусева // Традиції і перспективи формування національно-мовної особистості: збірник наукових праць Всеукраїнської студентської наукової конференції: 25-26 березня 2004 р.- Херсон, 2004.- С.145-148.
13. Донцов Д. Правда прадідів великих / Д. Донцов.- Філадельфія, 1952.- 96 с.
14. Зленко Г. Д., Метелиця В. О. Легіт Андрій / Г. Д. Зленко, В.О. Метелиця // УЛЕ: у 5 т. – К., 1995. – Т.3. – С.150.
15. Ілляш Микола. Поет із журавлиного ключа / Микола Ілляш // Калинові шуми: вибрані поезії: 1945-1993. – К., 1994. – С.3-5.
16. Кавандіна Олена. Я немов пересаджений цвіт, що на іншому ґрунті зів'яв / Олена Кавандіна // Надросся.- 2016.- 8 січня.
17. Качуровський І. Покоління Другої світової війни в літературі української діаспори / Ігор Качуровський // Променисті силуети: лекції, доповіді, статті, есеї, розвідки.- К.: Вид. дім "Києво-Могилянська академія, 2008.- С.514-531.
18. Качуровський І. Про лірику Андрія Легота / Ігор Качуровський // Українські вісті.- 1991.- 16 червня.
19. Керзюк Ольга. Поезія невтраченої людської гідності / Ольга Керзюк // Визвольний шлях. – 1990. – № 11. – С.1388-1389.
20. Кучерява Зоя. Загублений спів / Зоя Кучерява // Голос України.- 1993.- 5 листопада.
21. Легіт Андрій. Вибрані поезії / Андрій Легіт. – Лондон, 1990.-232 с.
22. Легіт Андрій. Відлуння душі: збірка поезій / Андрій Легіт. — К.: Основа, 2004. – 295 с.
23. Легіт Андрій. За дротами: перша збірка поезій: 1945-1948 / Андрій Легіт. — Новий Ульм — Лондон, 1958.- 96 с.
24. Легіт Андрій. Калинові шуми: вибрані поезії: 1945-1993 / Андрій Легіт. – К.: Укр. письменник; Вир, 1994. – 134 с.
25. Легіт-Ворушило Андрій. Спогади: розділ 1 / Андрій Легіт-Ворушило // Визвольний шлях. – 1999. - № 11.- С.1395-1408.
26. Легіт-Ворушило Андрій. Спогади: розділ 2 / Андрій Легіт-Ворушило // Визвольний шлях. – 1999. - № 12.- С.1497-1512.

27. Легіт-Ворушило Андрій. Спогади: розділ 3 / Андрій Легіт-Ворушило // Визвольний шлях. – 2000.- № 1.- С.96-109.
28. Легіт-Ворушило Андрій. Спогади: закінчення / Андрій Легіт-Ворушило // Визвольний шлях. – 2000.- № 2.- С.69-84.
29. Легіт Андрій. Чим серце билось / Андрій Легіт.- Лондон, 1974. – 97 с.
30. Мануйкін О.О. Андрій Легіт і Наталя Лівницька-Холодна на уроках літератури рідного краю в 10 класі / О.О. Мануйкін // Рідні голоси з далеких далей: творчість письменників-емігрантів з Черкащини / уклад. В. Т. Поліщук.- Черкаси, 2000.- С.74-92.
31. Метелиця В. Із когорти романтиків / Володимир Метелиця // Росичі: культурно-мистецький альманах.- Корсунь-Шевченківський, 2009. – № 9.- С.44.
32. Метелиця В. «На вихрі часу»: рецензія-роздум / Володимир Метелиця // Надросся. – 1995. – 20 травня.
33. Метелиця В. На Корсунській землі, або третя зустріч з Андрієм Леготом / Володимир Метелиця // Надросся. – 1996. – 7 лютого.
34. Метелиця В. У громах надиханих рим / Володимир Метелиця // Надросся. – 1992. – 21 жовтня.
35. Михайленко А. Люди з вересня / А. Михайленко // Київ.- 1993.- № 8.- С.128-131.
36. Немченко Г.В., Немченко І.В. Вежі духовності: посібник з літератури української діаспори / Г.В.Немченко, І.В.Немченко. - Херсон, 2000.— 252 с.
37. Немченко І.В. “Крізь морок, битви, тюрми і наруги...” (Життєвий і поетичний розгін Андрія Ворушила-Легота) / Іван Немченко // Визвольний шлях. – 2001. – № 12. – С. 81 – 100; 2002. – № 1. – С. 82 – 96.
38. Немченко І.В. Матеріали до лекції “Життя і творчість Андрія Легота” / Іван Немченко // Печатное слово.- 2004.- № 1.- С.82-91.
39. Немченко І.В. Патріотичне осердя поетичного мислення Андрія Легота / Іван Немченко // Нація. Україна. Державність. – 2008. - № 2. – С.45-63.
40. Немченко І.В. Поетичні заповіді Андрія Легота / Іван Немченко // Вісник Таврійської фундації (ОВУД).- Херсон,2005.- Вип.1.- С.165-186.
41. Немченко І. Шевченківські мотиви у творчості Андрія Легота / Іван Немченко // Визвольний шлях .- 2001. - № 3. – С.89-96; Немченко І. Шевченкова офіра: статті та дослідження- К.- Херсон: Просвіта, 2008.- С.129-138.
42. Нечволод Л.І. Урок-інтерв'ю на тему «Чужина» (уявна зустріч з Андрієм Легітою) / Л.І.Нечволод // Нечволод Л.І. Нетрадиційні уроки з української літератури: 9-11 класи: Навчальний посібник. – Харків: Скорпіон, 2002. – С.105-109.
43. Поліщук В. Т. Література рідного краю: літературна Черкащина: підручник: біобібліографічні додатки / В. Т. Поліщук, М. П. Поліщук.- Черкаси, 2013.- 511 с.

44. Поліщук В. По тернах чужини / В.Поліщук // Черкаський край. – 1993. – 21 жовтня.
45. Салига Т. Поезія вояків УПА / Т. Ю. Салига // Історія української літератури ХХ століття: у 2-х книгах / за ред. В.Г.Дончика. – К.: Либідь, 1994. – Кн.2.- Ч.1. – С.48-52.
46. Славутич Яр. Не приховуючи почувань: Андрій Легіт / Яр Славутич // Славутич Яр. Твори: у 5 т. – К.: Дніпро; Едмонтон: Славута, 1998. – Т. 4. – С.220-222.
47. Трач І. Драматизм епохи — через призму душі: сучасна українська поезія на європейському континенті поза межами України (кінець 80-х — початок 90-х рр.) / Ігор Трач // Золотий гомін: українська поезія світу.- К., 1997.- С.470-483.
48. Українська діаспора: літературні постаті, твори, біобібліографічні відомості / упор. В.А.Просалова.- Донецьк: Східний видавничий дім, 2012.- 516 с.
49. Українські поети Англії: Богдан Бора, Микола Верес, Андрій Легіт // Літературна Україна.- 1992. – 20 серпня.
50. Чим серце билось: А.Т.Легіт (Ворушило): 25.12.1915 — 9.09.2004: біобібліографічний покажчик / автор-упорядник В.А.Якубенко.- Корсунь-Шевченківський, 2015.- 24 с.
51. Шульга Валентина. До 100-річчя з дня народження Андрія Легота / Валентина Шульга // Корсунь.- 2015.- 24 грудня.
52. Щербак Микола. Листочків шепіт на калині / Микола Щербак // Визвольний шлях. – 1991. – № 12. – С.1513-1516.

Немченко, І.В. Співець Надросся під небом Британії: Андрій Легіт у статтях і дослідженнях / І. Немченко // Вісник Таврійської фундації (Осередку вивчення української діаспори) : літературно-науковий збірник. - Вип. 12. — К.–Херсон : Просвіта, 2016. — С.74-97.